

УДК 336.71:330

Експансія іноземного капіталу в банківську систему України: загрози та можливості

Ольга Володимирівна Козьменко,

Доктор економічних наук,

Професор кафедри менеджменту

ДВНЗ «Українська академія банківської справи

Національного банку України» (м. Суми)

Тетяна Анатоліївна Васильєва,

Доктор економічних наук,

Завідувач кафедри менеджменту

ДВНЗ «Українська академія банківської справи

Національного банку України» (м. Суми)

Анотація. Проаналізовано зовнішні та внутрішні передумови, а також методи експансії іноземного капіталу в банківську систему України, обґрунтовано потенційні загрози та можливості.

Ключові слова: банківська система, експансія, іноземний капітал, іноземні інвестиції, інтеграція.

Постановка проблеми. Три-валлий час на законодавчому рівні відбувались дискусії з приводу доцільності відкриття національного фінансового ринку для філій іноземних банків. Але процес структурної трансформації банківської системи за останні роки набув такої швидкості, що на сьогодні провідні науковці

та банкіри-практики обговорюють вже нову проблему – перспективи функціонування вітчизняної банківської системи під переважним контролем іноземного капіталу. Питання національної приналежності банківської системи є відправною точкою, від якої багато в чому залежить траєкторія економічного та суспільного

розвитку України на найближчі десятиліття.

Наявність банків з іноземним капіталом в Україні благотворно впливає на розвиток фінансової системи, сприяє залученню іноземних інвестицій і розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку. Однак є досить серйозні фінансові й економічні ризики швидкого зростання долі іноземного банківського капіталу, пов'язані з можливою втратою суверенітету в сфері грошово-кредитної політики, можливим посиленням нестабільності, несподіваними коливаннями ліквідності банків, спекулятивними змінами попиту та пропозиції на грошово-кредитному ринку, можливим відтоком фінансових ресурсів. Тому вирішення питання про форми і масштаби розширення присутності іноземного банківського капіталу на ринку банківських послуг повинне бути підпорядковано стратегічним цілям соціально-економічного розвитку, підвищення національної конкурентоздатності, економічної безпеки, зміцнення грошово-кредитної системи України.

Аналіз останніх публікацій. Проблемі визначення оптимальної частки іноземного капіталу в банківській системі як взагалі, так і в умовах України, приділено чимало уваги в публікаціях вітчизняних економістів та спеціалістів з країн СНД. Так, багато питань стратегічного та прикладного змісту знайшли відображення в численних працях О.Васюренка, А.Вожжова,

А.Гальчинського, А.Дробязка, О.Дзюблюка, А.Єпіфанова, В.Козюка, В.Новицького, Ю.Пахомова, О.Петрика, О.Плотнікова, А.Поручника, Ю.Прозорова, М.Савлука, Н.Савченка, І.Сала, В.Стельмаха, В.Усоскіна та інших авторів. Слід відзначити й роботи ряду провідних світових фахівців, зокрема Р.Бубеля, А.Деміргук-Кунта, Е.Долана, Дж.Кейнса, Р.Лівайна, П.Кругмана, Ф.Мішкіна, А.Сантомеро, Е.Скелтона, Дж.Стігліца, Д.Ханс-Ульриха. Проблема експансії іноземного капіталу в банківські системи окремих країн світу активно досліджується фахівцями Світового банку, МВФ, а також ряду інших міжнародних інститутів. За результатами проведених досліджень було надано багато суттєвих рекомендацій. Втім, разом з беззаперечною ґрунтовністю ряду положень, необхідно констатувати недостатність врахування специфіки вітчизняної економіки та валютно-фінансових відносин у їх динамічному розвитку і, внаслідок цього, неприйнятність деяких висновків та рекомендацій. Тому, визнаючи безумовну значимість проведених досліджень, зазначимо, що все ще залишається потреба у висвітленні низки важливих аспектів організаційного, інституційного, інструментального забезпечення розвитку банківської системи України під впливом іноземного капіталу.

Мета статті полягає в аналізі зовнішніх та внутрішніх передумов, а також методів експансії іноземного капіталу в банківську систему Укра-

їни в контексті обґрунтування потенційних загроз та можливостей.

Виклад основного матеріалу.

Розвиток банківської системи України тісно пов'язаний з інтеграційними процесами, що відбуваються у світовій економіці, тому проблеми доступу іноземного капіталу та його впливу на діяльність вітчизняних банків і економічну безпеку держави в цілому набувають особливої актуальності. Про важливість оцінки процесу залучення іноземного капіталу у контексті проблеми підвищення капіталізації банківської системи

України свідчить досвід ряду країн Центральної та Східної Європи, для яких активна експансія іноземного капіталу в банківський сектор розпочалася ще в середині 1990-х рр. В цих країнах банки з іноземним капіталом контролюють в середньому понад 60% активів банківської системи (в Чехії – 66%, в Угорщині – 62%, в Польщі – 70%)[1].

В Україні присутність іноземного капіталу в банківській системі почала стрімко збільшуватися лише у 2005 р., що наглядно демонструють дані табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка експансії іноземного капіталу в банківську систему України [2]

<i>Показник</i>	<i>Роки</i>									
	<i>2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	
Кількість діючих банків	153	152	157	157	160	165	170	175	184	
Кількість банків з іноземним капіталом	усього	31	21	20	19	19	23	35	47	53
	з 100% іноземним капіталом	7	6	7	7	7	9	13	17	17
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	13,3	12,5	13,7	11,3	9,6	19,5	27,6	35,0	36,7	

Так, число банків з іноземним капіталом скоротилося у 2000-2004 рр. з 31 до 19, а в 2005 р. збільшилося до 23. Питома вага сплаченого статутного капіталу банків з іноземним капіталом у сукупному капіталі діючих в Україні банків зменшилася в 2000-2004 рр. з 13,3 % до 9,6% до 19,5%, а в подальшому стійко зростала до 36,7% у 2008 р. Показовою є також географічна структура іноземного капіталу: на сьогоднішній день найбільша частка іноземних активів контролюється інвесторами з Росії та Австрії, а також французь-

кими, італійськими, угорськими, німецькими, шведськими інвесторами, що свідчить про зацікавленість в контролі над українським банківським бізнесом фінансових інститутів з Європейського Союзу.

Основними внутрішніми передумовами експансії іноземного капіталу в банківську систему України слід вважати наступні:

–структурну розбалансованість вітчизняної банківської системи;

- обмежену кількість фінансово надійних банків в Україні;
- низьку конкурентоспроможність вітчизняної банківської системи.

Основними зовнішніми передумовами експансії іноземного капіталу в банківську систему України слід вважати наступні:

- процеси фінансової глобалізації в світі;
- експансія банківського капіталу з перенасичених ресурсами ринків промислово розвинутих країн;
- завершення переділу ринків банківських послуг у країнах Центральної та Східної Європи.

Серед основних методів проникнення іноземного капіталу у вітчизняний банківський сектор можна виділити наступні:

- купівля повного (85-90%) пакету акцій (продаж АБ «Ажіо», АППБ «Аваль», ЗАТ «КБ«НРБ-Україна», АКБ «Мрія», АКБ «Укрсоцбанк», АТ «Індустріально-експортний банк» тощо);
- портфельна (10-20%) купівля акцій (продаж 10% акцій АКБ «Форум», 20% акцій АКБ «Мегабанку», 18,9% акцій АТ «Родовід банк» тощо);
- залучення фінансового донору (продаж 51% капіталу АКІБ «УкрСиббанк» банківському холдингу BNP

Paribas та майже 27% статутного фонду ВАТ «ВА-Банк» нідерландському фінансовому холдингу ТВІФ Financial Service, який входить до багатопрофільної ізраїльської ФПГ Kardan [3]).

Результати розрахунку відношення ціни купівлі-продажу до капіталу по здійснених угодах (якщо не враховувати фактори недооцінки капіталу банків), дозволяють стверджувати, що цілями експансії іноземного капіталу в банківську систему України найчастіше є отримання ринкових переваг за рахунок місткості вітчизняного ринку банківських послуг з урахуванням перспектив його розширення, а також приваблива доходність операцій. Так, 93% пакета акцій АППБ «Аваль» було продано з індексом ціни 3,9; 10% акцій банку АКБ «Форум» – з індексом 2,9; 9,55% акцій ВАТ «ВАБанк» – з індексом 2,1; 98% АКБ «Мрія» – з індексом 1,7; 98% акцій АТ «Індекс банк» – з індексом 6,5; 18,9% акцій АТ «Родовід банк» – з індексом 5,4; 90% акцій ЗАТ «Рада банк» – з індексом 1,1 [4]).

Досвід укладання угод купівлі-продажу банківських установ на ринках інших країн, що розвиваються, дозволяє стверджувати, що найчастіше ціна угоди вдвічі або втричі перевищує капітал цих банків. Так, одна з найкрупніших угод на теренах СНД – продаж російського ВАТ «Імпексбанк» австрійській банківській групі Raiffeisen International Bank-Holding AG – відбулася з коефіцієнтом 2,75, французька група BNP

Paribas придбала контрольний пакет ВАТ «Банк «Русский стандарт» (співставного за розмірами з АППБ «Аваль») за 250 млн. дол. [5]).

Завищення ціни при укладанні угод купівлі/продажу банків в країнах з нерозвиненим фондовим ринком можна пояснити наступним чином:

- намагаючись закріпитися на українському ринку, інвестори переплачували на початковому етапі входження на ринок;
- всі перспективні ринки банківських послуг в країнах Центральної та Східної Європи вже поділені, найбільш привабливими для інвесторів залишаються ринки Росії та України;
- основною стратегією виходу іноземного інвестора на ринок банківських послуг іншої країни є розміщення дешевих ресурсів, а не залучення депозитів на ринках приймаючих країн. Це підтверджує той факт, що з коефіцієнтом, вищим, ніж 3,0, були продані українські банки, які мають розгалужену мережу філій (АППБ «Аваль», АКІБ «УкрСиббанк», АКБ «Укрсоцбанк», АТ «Індексбанк»). Крім того, частина банків з іноземним капіталом до 2008 р. не залучала депозитів населення, а інші пропонували

не дуже привабливі процентні ставки по вкладах.

В останні роки загальна стратегія діяльності на вітчизняному ринку більшості банків з іноземним капіталом дещо змінилася. Так, в основній масі банки з іноземним капіталом переорієнтувались на роздрібний ринок, зокрема, на сегменти споживчого та іпотечного кредитування населення, хоча на етапі входження іноземних банків на український ринок банківських послуг їх основна діяльність була спрямована на обслуговування цільових клієнтів з материнської країни, які мали вищу платоспроможність, ніж великі внутрішні компанії, а також на здійснення спекулятивних операцій з ОВДП.

Досліджуючи проблеми та загрози пов'язані з експансією іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему, слід виокремити наступні:

- підвищення ймовірності відтоку українського капіталу із країни;
- обмеження доступу національних позичальників до внутрішніх заощаджень, використання мобілізованих філіями іноземних банків ресурсів для зовнішніх активних операцій;
- ускладнення банківського нагляду за операціями філій іноземних банків;
- підвищення вразливості банківського сектору України

від коливань на світових фінансових ринках;

- кошти іноземних банків не є надійним джерелом кредитування національної економіки, при настанні фінансової кризи вони залишають ринок приймаючої країни без спроби відшкодування своїх витрат;
- загроза експансії на вітчизняний ринок не тільки авторитетних та потужних іноземних банків, але й банківських установ, які не мають високих міжнародних рейтингів та достатніх обсягів капіталу;
- ймовірність зосередження діяльності іноземних банків на найприбутковіших операціях, операціях із відмивання "брудних" грошей та спекулятивних фінансових операціях;
- ймовірність посилення іноземного контролю за банківською системою України, що може негативно позначитися на економічній безпеці держави;
- загострення міжбанківської конкуренції, що створює тиск на вітчизняні банки та в подальшому може сприяти їхній ліквідації.

Досліджуючи проблему підвищення капіталізації банків, зауважимо, що досвід діяльності банків з іноземним капіталом свідчить про існування фактів незацікавленості в

підвищенні їх капіталізації і нарощування активних операцій на існуючій капітальній базі. Так, для АБ «Ажіо» НБУ застосував обмеження на операції з валютними цінностями на міжнародному ринку, оскільки його шведські власники не збільшили капітал до рівня 72,18 млн. грн., необхідного для виконання спеціальних ліцензійних умов [6]. Група Raiffeisen International Bank-Holding AG відмовилась від здійснення злиття своїх підконтрольних банків в Україні і здійснила продаж банку АКБ «Райффайзенбанк Україна» [7] Взагалі необхідно відмітити, що в основній масі цілі та особливості діяльності банків з іноземним капіталом не стикаються з площиною національних економічних інтересів, а підпорядковані стратегіям діяльності материнських компаній та холдингів. Зокрема, досить чітко на даному етапі простежуються стратегії захоплення «ніші» на ринку, стратегії «знімання вершків» – отримання високих доходів за рахунок кредитування платоспроможних компаній, активної діяльності в сегменті споживчого та іпотечного кредитування.

Наряду з цілим рядом очевидних проблем та загроз, пов'язаних з експансією іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему, можна виділити також і позитивні аспекти цього процесу, зокрема:

- прискорення процесу впровадження новітніх технологій ведення банківської діяльності;
- впровадження міжнародного досвіду банківництва;

- підвищення ефективності обслуговування клієнтів;
- розширення асортименту банківських послуг та підвищення їхньої якості;
- здешевлення вартості ресурсів через надходження на ринок України дешевих ресурсів та суттєве збільшення обсягів інвестицій;
- загострення конкуренції між іноземними та вітчизняними банками, між вітчизняними банками, що сприяє, зокрема, здешевленню кредитів і прискорить процес реформування банківської системи;
- створення умов для можливого повернення "вивезеного" українського капіталу;
- консолідація банків, витіснення з ринку економічно слабких банків, що сприятиме посиленню довіри до вітчизняної банківської системи юридичних та фізичних осіб, а також формуванню конкурентоспроможної та фінансово стійкої банківської системи;
- з точки зору оптимізації витрат гнучкість банків з іноземними інвестиціями забезпечує їм вищу прибутковість капіталу та активів, що вимагає від вітчизняних місцевих банків розробки адекватних механізмів зниження витрат;

–конкуренція з боку банків з іноземним капіталом, яка стимулює скорочення загальних витрат, позитивно впливає на доступність кредитів для кінцевого споживача, особливо враховуючи темпи збільшення витратності українських банків.

Слід визнати, що під час розгортання світової кризи фінансові проблеми банків з іноземним капіталом не призвели до ліквідації чи продажу їх українських філій. Більше того, іноземні банки в перші місяці кризи були зацікавлені в утриманні і навіть нарощуванні своїх позицій в банківському секторі України, про що свідчать наступні факти:

- вчасна рекапіталізація;
- відсутність банків з іноземним капіталом серед тих банків, в яких була введена тимчасова адміністрація;
- ретельне виконання вимог резервування НБУ, незважаючи на значні збитки, викликані зростанням неповернень по кредитах ^{1[2]} – найбільші збитки в I кв. 2009 р., окрім Укрпромбанку, показали: Укрсиббанк (мінус 851,822 млн. грн.), „Надра” (мінус 557,535 млн. грн.), Райффайзен Банк Аваль (мінус 368,969 млн. грн.), ОТП Банк (мінус 211,768 млн. грн.), Сведбанк (мінус 167,659 млн. грн.), Альфа-банк (мінус 161,443 млн. грн.) і Ерсте Банк (мінус 143,651 млн. грн.). Усього обсяг проблемної заборгованості зріс з

2,27 % в січні до 3,68 % в березні, а за експертними оцінками – з 10-12 до 15-20 %. За даними Нацбанку, за перший квартал обсяг прострочених кредитів зріс на 55,18 %, досягнувши 27,955 млрд. грн., або 4-5 % від обсягу кредитів, наданих на споживчі цілі. За неофіційними оцінками, до проблемних можна віднести майже 20 % кредитів. Відтак банки активно формували резерви: за даними НБУ, за підсумками чотирьох місяців резерви досягли 22,4 млрд грн., або 3,5 % від всіх активів, проте вони в сім разів нижчі реально необхідних резервів для списання існуючої на сьогодні проблемної заборгованості – резерви під кредитні ризики склали лише 11,9 млрд. грн. при загальному обсязі кредитів 714 млрд. грн. [8];

- вчасне погашення зовнішніх боргів^{2[3]}, при цьому на ринку вже сформувалася певна тенденція, коли державні банки і фінансові установи з іноземним капіталом погашають свої публічні борги вчасно, а банки з українським капіталом намагаються домовитися із кредиторами про реструктуризацію. Сума погашених у I кв. 2009 р. боргів (єврооблігації та синдикувані кредити) склала близько 800 млн. дол. США. Найбільші виплати у I кв. 2009 р. здійснив Укрексімбанк (345 млн.). „Аваль” завчасно повернув частину синдикуваного кредиту на 250 млн., Приватбанк погасив 200-мільйонний кредит. Більша частина суми, що залишилася (1,9 млрд. дол. США), припала на так звані „прямі кредити”

між банками, які входять до однієї фінансової групи, і була рефінансована. Загалом близько 70-80 % усіх зобов'язань вітчизняних банків – це кредити, надані іноземними банками своїм українським дочірнім структурам. Тому значна їх частина була рефінансована або пролонгована. Цією ж обставиною можна пояснити і приріст довгострокових зовнішніх зобов'язань в українських банках. Залучали нові кредити і рефінансували свої колишні зобов'язання в I кв. 2009 р. переважно банки з іноземним капіталом. Наприклад, російський Внешкономбанк передав Промінвестбанку тільки у формі субординованого боргу більше 500 млн. дол. США. За розрахунками експертів, протягом наступних трьох кварталів 2009 р. українські банки повинні були б повернути іноземним кредиторам ще 10-13 млрд. дол. США. Проте, як і у I кв., більша частина цих коштів буде рефінансована або пролонгована. Зовнішній борг банків, який необхідно було б погасити протягом усього 2009 р., складав близько 16 млрд. дол., з яких на борги і зобов'язання перед неродинними структурами припадає не більше 20-25 % [8].

Перевагою банків з національним капіталом є врахування специфіки діяльності українських підприємств: штучної збитковості, тіньової діяльності, неофіційних виплат працівникам тощо, що дозволяє банківській системі демонструвати активне нарощування кредитних вкладень при збільшенні кількості офіційно

збиткових підприємств. Ці факти не можливо поєднати з цивілізованими стандартами банківництва при визначенні кредитоспроможності клієнтів. У такій ситуації єдиний вихід для українських банків – інтенсивна реалізація стратегії пристосування до європейських стандартів банківської справи на основі перегляду своїх реальних шансів і ризиків у конкуренції з банками з іноземним капіталом.

Про важливість питання присутності банків з іноземним капіталом свідчить той факт, що в Європейському Союзі активно обговорюються питання щодо запровадження єдиних європейських ліцензій на банківську та страхову діяльність, а згодом і загальних ліцензій, які дадуть банкам змогу працювати в різних країнах, відкривати філії, надавати міжнародні банківські послуги за єдиним стандартом. Тому в Українсько-європейському консультативному центрі з питань законо-

давства (UEPLAC) розроблена матриця показників ефективності адаптації українського законодавства до стандартів Європейського Союзу [9].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи проведене дослідження, слід наголосити, що для підвищення інвестиційного потенціалу вітчизняної банківської системи та її стимулюючої ролі в соціально-економічному розвитку країни потрібен системний підхід до регулювання доступу іноземного капіталу в банківський сектор України. Він має базуватись передусім на заходах підтримки конкурентоспроможності банків з національним капіталом, використанні позитивних структурних і технологічних переваг банків з іноземним капіталом, інтенсифікації використання сучасних банківських технологій та банківського менеджменту, оптимізації інституційної структури вітчизняної банківської системи та наближення її до стандартів країн з розвинутою економікою.

Список використаних джерел:

1. Сніжко О. Фінансова консолідація у стратегії розвитку банківського сектору України [Текст] / О. Сніжко // Банківська справа. – 2003. – № 4. – С. 66-82.
2. Основні показники діяльності банків України на 2000-2008 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/august08/20.htm>
3. Рейтинг надійності українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.expert.ua>
4. В роду оказались иностранцы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.expert.ua/articles/9/0/1981>
5. Приходько К. П. Пришло время считать [Електронний ресурс] / К. П. Приходько // Коммерсантъ-Банк. – 2006. – № 17. – Режим доступу <http://www.kommersant.ua>.

- 6.Ипполитов П. С. Иностранцы ведут себя как маленькие [Электронный ресурс] / П. С. Ипполитов // – Коммерсантъ Украина. – 2007. – №25. Режим доступа : [http:// www. kommersant.ua](http://www.kommersant.ua)
- 7.Смолов В. П. Слияние обернулось сливом [Электронный ресурс] / В. П. Смолов – Режим доступа : <http://www.kommersant.ua/doc.html>
- 8.Белінська Я. Щодо впливу зростання присутності іноземного капіталу на банківську систему України / Я. Белінська, Я. Жаліло // Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Juli2009/01.htm>
- 9.Європейський стандарт банківських послуг [Текст] / К. Кінська // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 18. – С. 3-6.

Summary. There were analyzed external and internal preconditions, and also methods of expansion of foreign capital into banking system of Ukraine; potential threats and opportunities were grounded.

Keywords: banking system, expansion, foreign capital, foreign investments, integration.

Козьменко О.В. Експансія іноземного капіталу в банківську систему України: загрози та можливості / О.В. Козьменко, Т.А. Васильєва // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 2 (8.). – С. 98-102.